

GURE LURRA ETA GU LURTARROK (ETA VII): ARRI-BARRI ALDIA

Iru milla urte inguru Kristo'ren aurretik aldakuntza aundi bat sortu zan orduko gizakien artean: Eizan eta janari-billa ibiltera beartuak izan barik, etxean izango ebezan abereak eta igaliak. Jokabide au emen eta Europa osoan zan ezaguna batera. Auntza, ardia, txarria ta beia izan ziran lenengo ezi ebezanak. Ardia ta auntza ez dira Euskalerrikoak ekarriak baiño.

Bizi-era barri au oso atsegin izan jaken euskaldunai eta nckazaritza alde batera itzita, abelazkuntzara sartu ziran edesti-aurrean. Laster agertu zan nekazaritza toki batzutan. Aurreko aldian erti-lan ederrak ebin ba'ziran be, aldi barri onetan ez dago olakorik, buztin-lan batuk izan ezik. Aldi onetan edo laster beintzat, euskeraz itz egiten zan. Sortu jaku ba, gure Bizkaia. Dolmenak edo triku-arriak eta menhirak dira aldi onen ezaugarri eta olakoetan egiten ziran aberatsen illobiratzeak. Olako gai batzuk batuta, cromletxak sortu ziran. Mendietan ugari dagoz arri-aundizkoa deritxen eta artzaiñen aldikoak diran oroitarri oneik. Euskalerrri osoan 500 aurkitu dira.

2000 urte Kristo'ren aurretik, Abraam bizi zan aldi inguruan. Bizkaian erlejiño-giroko aldaketa aundi bat egin zan: illobiratzeak toki baten egitea eta erlejiñoak berak be illobi-giroa artu eban, baiña emengo artzaiñak ez eban ain arin onartu, toki baten geldi egotea eskatzen ebalako eta artzaiñak ori ez dabe nai izaten.

Metalen aldiak ez eban artu indar aundirik kobreak eta brontzeak. Olako bundinki gitxi agiri dira emengo illobietan. Illobiak ugariak diralako esan lej Bizkai'ko biztanleak ugaritu egin zirala aldi onetan.

Brontze-aldian Europa'n nckazarien eta artzaiñen arteko burukea sortu zan, 1400 urte inguru K.A. Burdinak gorde egin bear izan ebezan eta olako toki bat aurkitu eban Barandiaran'en Bolibar'en. Aldi onetan itzi ziran leizak eta basetxeak egiten asj ziran (400 urte K.a.).

Europatarrak be etorri ziran gure artera, Naparroatik, baiña ez ziran sartu Bizkai-barrura. Dana dala lekuko ezaugarri bi daukaguz: Durango'ko Mikeldi eta Meñakabarreneko "estela" Emerando'ko eleizan. Aldi orretakoa da Nabarniz'ko toki itxia eta ordukoak toki-izen asko. Bizkaitarrak ez eutsoen jaramon aundirik egin eta artzain arduraz jarraitu eban.

Aldi orren urrengo erromatarren giroa dator gure arte-ra. Erromatarrak bakea egin eban euskaldunakaz Kristo jaio baiño lentxuago edo gerotxuago. Itxasertzetan ipiñi ebezan curen tokiak esaterako Foruan, eta erromatarren kultura kosta-aldean sartu zan geien. Fruniz'en dago illarri bat Kristo baiño eun urte lenagokoa eta Morga'ko Gerekiz'en agertu zan laugarren gizaldiko arri erromata-

rra idazki au ebalatzen: Aesemproniae conjugii suae posuere memoriam. Cons. CCCC.

Erromatarrak asko indartu eban nekazaritza: Garia eta antzekoak lantzen ikasi gendun eta arlo onetako izen asko andik etorriak dira: Keriza. Baba, porru, pago, solo eta abar. Ortik etorri zan baita burdiña lantzeko zaletasuna gure erdi-arora eta gero ia gaur arte.

Bizkai'ko biztanleak beti izan dira erlejiño-zaleak. Arri Zar aldian gurtza-toki batzuk eguzkitan egozan, esaterako Karrantza'ko Benta Laperra'n, beste batzuk, osterea arpeetan, esaterako Santimamiñe'n eta Arenaza'n. Toki batzutan eizagaz dan zer-ikusia baiña ori ez da agertzen Bizkaia'n. Emen totem edo erlejiño-giroko piztiak dirala dirudi. Baiña irudietan ez da agertzen zer egiten eban. Abestiak eta gorputz-eragiñak zalantza barik. Geroago agertu ziran aztuak eta sorgiñak eta olakoak.

Arri Barri aldian erlejiñoa geiago alkartu zan eriotzeagaz eta illobiakaz. Dolmenetan eta leizetan egiten ziran illobiratzeak, dolmen bakoitzean bat edo bi. Artzain aberatsak leku bereziak daukez eta bitxi baliotsuak inguruetan.

Arri Zar aldian indar aundia euki eban Biakaia'n edertitlanak. Santimamiñe'ko leiza naikoa da ori baiezatzeko. Margolan au Auñamendi giroko margolariakaz batera dator.

Arri Barri aldian Bizkaia'n dolmen edo triku-arrietan ez dago jatortasun aundirik. Gure triku-arriak geienak apurtuak izan dira baiña ez dira besterik lau-bat arri-losa edertasun barik ipiñita baiña.

Metalen eta Burdiñaren aldian be ez dago beste toki batzutatako beste eder-lan:

Amaitu daigun "Gure lurra eta gu lurtarrok" deritxon idaz-lanen moltzo au. Irakurleak ikusiko eban lez, oso jakingarria izan da lurra sortzearen aldia ez ostera gizakia agertu zan ezkerre idaz-lanak, baiña nik aurrean aurkitu dodana agertu dot eta irakurleak egin begiz ikasketa sako-nagoak. Eskerrik asko.

OLAZAR'tar Martin'ek

ZUGATZAK DOANGO LANGILLERIK

ONENAK DIRA: GIZONEN ALDE

GAU TA EGUN LANEAN DIARDUE